

UDK:929.53(497.5 Crikvenica 1735/1793

UDK:75 Klović, J.

Ivan Barbarić, prof. povijesti, u mirovini, Grižane

KLOVIĆEVA PISMA KARDINALU A. FARNESEU

Sažetak

Kada govorimo ili pišemo o nekim poznatim ličnostima, trebamo odvojiti njihovo stvaralaštvo od njihovog privatnog života u kome se svaki od njih ogleda ne kao umjetnik već kao čovjek, napose humanista. Upravo tu ljudsku poantu kod minijaturista Klovića možemo vidjeti i iz njegovih pisama, posebno onih koja je uputio svojem zaštitniku, kardinalu Aleksandru Farneseu, s kojim je imao jedan poseban odnos kao umjetnik i kao čovjek, kojem se obraćao i onda kada je tražio pomoć, ne samo za sebe već i za druge, posebno kad se radilo o mladim talentiranim umjetnicima, kao što je bio veliki grčko-španjolski slikar El Greco. Upravo kroz ova pisma, koja objavljujemo, vidi se da je Klović uz svu svoju slavu i veličinu umjetnika ostao prije svega običan čovjek s puno ljudskih vrlina.

Ključne riječi

Pisma, Klović, Farnese, kardinal zaštitnik, umjetnik, čovjek.

Uvod

Juraj Julije Klović Croata (1498.-1578.), minijaturist svjetskog glasa i slave, od svog dolaska u Italiju 1516. godine bi je pod mecenatstvom dviju poznatih talijanskih aristokratskih obitelji, Grimani (do 1540.) i Farnese (od 1540. do kraja života). Prvi zaštitnici bili su mu kardinali Domenico i Marino Grimani, a zatim kardinal Aleksandar Farnese, na čijem će dvoru, u palači Farnese (Palazzo della Cancelleria), uz manje prekide provesti gotovo četrdeset godina svog života. To je razdoblje posebno značajno za Klovića i njegovu umjet-

nost ispunjenu bogatim stvaralačkim opusom, s kojim se uvrstio među velike majstore kasnorenesansnog slikarstva. Između Klovića i njegovog zaštitnika kardinala Aleksandra Farnesea razvio se jedan poseban odnos međusobnog uvažavanja i poštovanja, što je vidljivo i iz pisama kojima se u raznim prilikama Klović obraćao svom zaštitniku, čije faksimile¹ prvi put objavljujemo u Zborniku.

Juraj Julije Klović, autoportret

Kratka povijest obitelji Farnese

S obzirom na značajnu ulogu kardinala Farnesea u životu i stvaralaštvu našeg Klovića, kao i mnogih drugih velikana umjetnosti i kulture 16. stoljeća, treba reći nešto o obitelji Farnese, koja vuče svoje porijeklo od 10. stoljeća. Svoje ime ta je obitelj dobila po gradu i posjedu Farneto ili Farnese na gra-

¹ Pisma na talijanskom jeziku objavljena u ATTI E MEMORIE delle RR. deputazioni di storia patria per le provincie Modenesi e Parmensi, vol. 3, Modena, 1865.

nici između područja Viterbo i Toscanu u Italiji. Posjed duguje svoje ime hras-tu lužnjaku (*farnia-Quercus pedunculata*), koji je veoma rasprostranjen na tom području. Iz te teritorijalne jezgre razvila se kasnije moć obitelji Farnese. Svoje posjede i moć širili su stalnim ratovanjem, dodavajući svom prvotnom prostoru gradove kao Montalto, Castro Ischia, Capodimonte, Ronciglione i Caprarola. Neki od članova obitelji Farnese postigli su značajne vojničke časti pod papama i drugim vladarima Italije, a mnogi su od njih bili stalni konzuli Orvieto².

Uspon obitelji Farnese osobito je vezan uz produhovljenog Aleksandra Farnesea, koji je od vojnika postao kardinal, postigavši vrhunac svoje veličine i časti izborom za papu 1534. godine, kao papa Pavao III. To je značilo i ulazak ostalih članova obitelji Farnese, kao ravnopravnih sudionika, u europske međudinstijske kombinacije. Taj Aleksandar, kojeg možemo zvati stariji, kako bismo ga razlikovali od njegovog unuka istog imena (mecene Julija Klovića), bio je drugi sin Pietra Aloysia, gospodara Montalta i Gianelle, kćerke gospodara Simoneta Jacopa. Imao je dva brata i dvije sestre. Braća su mu bili istaknuti generali, kao i dvojica bratića Ranuzio i Pietro, obojica znameniti ljudi – prvi kao visoki vojni časnik u Sieni, a drugi kao papin tajnik.

Kada je Aleksandar postao 1493. godine kardinal, bio je već otac četvero djece, trojice sinova i jedne kćerke. Postavši papom 1534. godine, kao Pavao III., Aleksandar Farnese stariji prvo je učinio svog starijeg sina Pietra Luigia gospodarom Nepia i Frascatia, zamjenivši ih kasnije za gradove Parmu i Piacenzu, koji će postati nasljedni posjedi, čime je stvoren prostor za stjecanje moći i ugleda obitelji Farnese.

Najstariji sin Pietra Luigia bio je ljubimac djeda Aleksandra st. od najranijeg djetinjstva. Mladi Aleksandar bio je uljudne i nježne prirode, velika suptornost svom ocu Pietru, koji je bio razuzdanog ponašanja. Od djetinjstva mladi se Aleksandar posvetio crkvi, a njegovo dostojanstveno i otmjeno ponašanje pridonijeli su da je postao kardinalom u neočekivano ranoj životnoj dobi od samo 14 godina.

Kardinal Aleksandar Farnese rodio se 1520. godine, tako da je u vrijeme Klovićeva povratka u službu kardinala Marina Grimanija u Perugi (1531.), imao tek jedanaest godina. Ipak je već tada pokazivao interes i ljubav za umjetnost i književnost. Papa Pavao III. bio je strastveni štovatelj umjetničkih djela, ali još više od njega zanio se Klovićevim remek-djelima mladi kardinal, koji moli papu da tog vrsnog minijaturistu dovede na svoj dvor. Kako Klović nije volio promjene mecena i u tom času nije našao opravdan razlog za ispunjenje te želje, a možda se nije sasvim oslobodio užasa svog boravka

² Orvieto

u Rimu za vrijeme tzv. *Sacco di Roma*³ 1527. godine, za neko vrijeme odbija ponuđenu mu čast, ali nije zaboravio laskavi poziv mladog kardinala. Konačno će Klović, s izvjesnim žaljenjem, napustiti kardinala Marina Grimanija i 1540. godine prijeći u službu tada dvadesetogodišnjeg kardinala Aleksandra Farnesea, pod čijom će zaštitom ostati do smrti 1578. godine.

Na dvoru kardinala A. Farnese naći će se naš Klović u krugu tadašnje književne i umjetničke elite, među kojom su uz ostale bili Michelangelo, Tizian, Brueghel, Vasari, Parmigianino, Salviati, kasnije i El Greco i drugi. Iako je stradanje Rima 1527. godine prekinulo za tren razdoblje intenzivnog umjetničkog stvaralaštva, taj će se privremeni zastoj prekinuti upravo s papom Pavlom III., za čijeg pontifikata opet počinju velike gradnje, u prvom redu preuređenje Kapitolija po Michelangelovom projektu. Čitavo 16. stoljeće predstavlja uspon obitelji Farnese, ali i stalne borbe za zadržavanje stečenih pozicija. Okupljanjem najvećih umjetnika i znanstvenika obitelj Farnese davala je poticaj i potporu najznačajnijim kulturnim i umjetničkim ostvarenjima svog doba. Velika umjetnička imena tog doba, među kojima značajno mjesto zauzima i Hrvat Juraj Julije Klović, obilježila su njihovu i svoju epohu.

Pisma koja govore o Kloviću umjetniku i čovjeku

Sačuvana pisma Julija Klovića kardinalu Aleksandru Farneseu očito govore o velikoj ovisnosti umjetnika od svog zaštitnika, ali isto tako i o velikom povjerenju kardinala prema umjetniku Kloviću, čije je osobne probleme izgleda kardinal često bio spreman rješavati. Međutim, Klović se nije obraćao svom meceni samo onda kada je njemu osobno bila potrebna pomoć već je ponekad pisao kardinalu moleći ga da pomogne i drugim mladim umjetnicima. Vidimo to iz njegovih pisama u kojima intervenira da kardinal primi u službu jednog od braće Zuccaro, kao i mladog slikara Kandiotu. Taj mladi Kandiot iz Klovićeva pisma kardinalu u Viterbo, koje piše iz Rima 16. studenoga 1570. godine, nije nitko drugi nego veliki grčko-španjolski slikar Dominikos Theotokopulos, poznatiji kao El Greco, kojeg je Klović uveo u rimski krug umjetnika i pomogao mu u usponu. Kasnije El Greco svrstava Klovića među svoje učitelje i dobrotvore, smatrajući ga velikanom slikarske umjetnosti ravnim Michelangelu, Tizianu i Rafaelu, naslikavši ga u društvu ove velike trojice na svojoj slici *Tjeranje trgovaca iz hrama*, a odužio mu se i poznatim portretom Klovića, koji se nalazi u Napulju, u Museo di Capodimonte.

Iz Klovićevih pisama, uz ostalo, vidljivo je koliko je bio prožet brigom za ljude, koji su kao i on prošli težak životni put od siromašnog seoskog dječaka

³ Pljačka, pohara Rima

1558 - 14. Gennaio. Ilmo sigr padron mio
 Gio. sum semp nspedito di servir & obedir la Vtma
 Siria u p ho no mi scrito ancora amodo mio maxim
 che mio sopra giunto tanto male espresso lo ochio ma
 no quella infuagione la quale era prima mi' ingrosa
 ta tanto sinistra mente che mi impedisce il veder
 mala mente no facendo qualche rimedio no sarò bo
 no p la Vtma s u no p mia guida uno circolo reale
 te il quale a guarito conto antonio scoti di uno simile
 male Inquindici di et così prego la Vtma s si
 ha la si contenti che io prono usire di questo atar
 apoverla servir come io desidero A m' dico dice
 che non cura pericolosa mente di offendere lo ochio
 che ha spera che in oto di potro andare dove
 uoglio subito risoluto qualche poco u'gim'vo uia
 per ho senza taglio no si po fare questa cura dove
 mi da un poco di paura et così prego Vdno
 che conservi la Vtma Siria u futura quello ha
 la desidera & la guardi di ogni male & mi
 unicomando umilissima mente di piacenza
 Di Genova 14. 5. 1558
 D. V. S. Vtma & Roma
 umilissimo
 servitor don Julio Lasso

do priznatog umjetnika i čovjeka. Taj njegov humanizam izdvajao ga je kao osobu dužnu poštovanja svojih suvremenika, ne samo kao umjetnika već i kao čovjeka. Upravo se to može najbolje uočiti iz njegovi pisama kardinalu, gdje se zalaže za rješavanje problema, kako svojih, tako i svojih prijatelja i suradnika, posebno mladih talenata kao što je bio El Greco.

Za razliku od mnogih naših umjetnika, koji su živjeli i djelovali izvan ili unutar domovine u srednjem vijeku, pa i kasnije, o Kloviću je sačuvan znatan broj dokumenata, posebno njegovih pisama ili pisama drugih u kojima se on spominje. Uz najznačajnije djelo o njegovom životu, iz pera njegova suvremenika Giorgia Vasaria *Vita di don Giulio Clovio* (Život Julija Klovića) iz 1568. godine, za bolje upoznavanje Klovića kao čovjeka, sa svim njegovim vrlinama jednoga humanista, od velike je važnosti i njegova korespondencija s mnogim njegovim suvremenikima, posebno ona između njega i kardinala Aleksandra Farnesea. Dodamo li tome još i sonete u kojem su ga hvalili poznati pjesnici, vidjet ćemo koliko je bio uvažavan od svojih suvremenika kao izniman umjetnik i poštovan nadasve kao čovjek.

Pismo kardinalu u Parmu iz Piacenze, 14. siječnja 1558.

Presvjetli gospodine i zaštitniče moj

Uvijek sam bio spreman da služim i slušam Vaše presvjetlo gospodstvo, no ne osjećam da sam još došao na svoje, tim više što me snašlo toliko zlo s mojom rukom. Upala koju sam prije imao toliko mi se povećala da mi ne dozvoljava da vidim. Ako ne pristupim liječenju, neću biti dobar za Vaše presvjetlo gospodstvo niti za samog sebe.

Ovdje se nalazi jedan kirurg, koji je izliječio grofa Antonia Scotia od slične bolesti i to za 15 dana. Zato molim Vaše presvjetlo gospodstvo da se strpite dok se ne riješim ovoga zla, da bih Vam mogao služiti kako ja to želim. Liječnik kaže da liječenje nije opasno i da neće ništa povrijediti oko, te da se nada da ću za osam dana moći ići kuda želim. Čim se toga riješim poći ću dalje, no bez rezanja neće moći poduzeti liječenje. Tako molim Boga da čuva Vaše presvjetlo gospodstvo u svemu što si samo želi, da ga čuva od svakog zla.

Ponizno se preporučam.

U Piacenzi 14. siječnja 1558.

Ponizni sluga
Don Julio Clovio

Pismo kardinalu u Piacenzu iz Correggia, 9. srpnja 1559.

Presvjetli gospodine i zaštitniče moj

Radi velike nevolje koja me pritišće, šaljem Vašem presvjetlom gospodstvu gospodina Julija Bernerija, koji živi ovdje u Correggiu i koji me je na to nagovorio, jer suosjeća u mojim jadima.

I tako ponizno molim Vaše presvjetlo gospodstvo da se udostoji saslušati istog o nevoljama koje su me snašle ovdje u Correggiu, koje još uvijek traju, budući da je osoba od velikog povjerenja.

Molim Boga da usreći Vaše presvjetlo gospodstvo i sačuva od svakoga zla.

U Correggiu 9. srpnja 1559.

Ponizni sluga
Don Julio Clovio

Pismo kardinalu u Rim iz Correggia, 29. travnja 1560.

Presvjetli i prečasni gospodine moj

Kao što Vaše presvjetlo gospodstvo može znati, Bula S. S. (Svete Stolice) obvezuje sve one koji su izašli iz samostanskih redova da izađu pred biskupe i priore onih mjesta gdje se vrši javno ispovijedanje. Meni osobno odgovara da se predstavim u Candiani, mjestu Padovske biskupije, i to u vremenu od šest mjeseci, od kojih je jedan već gotvo prošao.

Radi toga ponizno molim Vaše gospodstvo da se udostoji pratiti me svojom naklonošću, te da pišete biskupu Padove ili nekom drugom ako mislite da bi bilo bolje, da dade naredbu, da mi njegovi službenici osiguraju stvari potrebne za to putovanje.

Nadam se da ću Vam, kad se vratim, moći služiti svojim prisustvom, kao što sam uvijek želio, do kraja života. Do tada ljubim ponizno ruke i preporučam se.

U Correggiu 29. travnja 1560.

Odani i zahvalni sluga
Don Julio Clovio

Pismo kardinalu u Rim iz Correggia, 13. lipnja 1560.

Presvijetli i prečasni cijenjeni gospodine

Nikad se nisam razočarao u milost i dobrotu Vašeg presvijetlog gospodstva dok sam bio mlad i zdrav. Sada, kada sam ostario i kad sam nepokretan, nadam se više nego ikad da ćete mi sigurno pomoći i nećete moći podnijeti da propadnem, radi onoga što mi je potrebno da povratim zdravlje. Teško patim pri mokrenju i ovih dana sam primio kuru i uzeo vodu iz toplica Luca, koju su donijeli za gospodina Hieronima, ali čini mi se da sam još gore nego prije. U Veneciji je jedan vrstan čovjek, kako kažu, pa bi se htio tamo premjestiti na jedan mjesec i predati se u ruke istom. Zato, u tom slučaju, ponizno molim presvijetlo Vaše gospodstvo da mi učini ljubaznost, da napiše pismo upravitelju samostana sv. Ivana od Furlana, da mi osigura jednu sobu za to vrijeme.

Podsjećam još Vaše presvijetlo gospodstvo da već pet mjeseci nemam ni jednog novčića zalihe, koje mi Vaša plemenitost i dobrota daruje, i nije dovoljna ljubaznost cij. Hieronima, koji mi neće uskratiti za račun mog življenja. No meni je potrebno nešto novca za liječnike i lijekove, kao i za ostale stvari potrebne mi za život. Dakle, završavajući, klanjam se do nogu Vašeg presvijetlog gospodstva i molim Vas da se ponešto pobrinete za moje potrebe.

U Correggiu 13. lipnja 1560.

Odani i zahvalni
Don Julio Clovio

Pismo kardinalu u Caprarolu iz Rima, 5. rujna 1566.

Poštovani pokrovitelju

Prečasni slikar Tadeo⁴ napustio je ovaj život (umro) u utorak u noći sa mnom ne malom boli, najviše stoga što je bio veoma nadaren čovjek i što je bio pun dobrote, toliko da se ovdje ne može naći mu ravna, osim njegova brata, koji se meni čini kao najveći, a još mu je i sličan. Znam da Vaše gospodstvo treba takovu osobu i nećete ju pustiti da ode, jer čini mi se da je bio veoma tražen od kardinala Ferare. Ako će Vaše presvijetlo gospodstvo ići u Lombardiju, prema Parmi, molim našeg gospodina Isusa Krista da ga vodi i vrati Vaše presvijetlo gospodstvo sa svim zadovoljstvom koje želi.

⁴ Tadeo Zuccaro, jedan od dvojice poznatih talijanskih slikara braće Zuccaro. Drugi brat zvao se Federico, ovaj kojeg Klović preporuča Aleksandru Farnese.

1570. 16. Jan.

A di 16. di g^{te} us^{ro}

L

Al s.^{ro} Carle Farnese / l' capitano in Roma un giovane Cardinale
discepolo di Titiano, che à mio Giudicio permi^{re} caro nella pittura
fra l'altresse. egli ha fatto un ritratto da se stesso che fa
Aspirare tutti questi Pittori di Roma che vorria^o trattenerlo sotto
l'ombra di v.s. M^{ma} et Roma senza spesa alla del mi^{re}
ma solo di una stanza nel palazzo Far.^{se} per qualche
piece di tempo cioè perfino^{re} egli si venga ad accomodare
meglio però lo prego, et supplico sia contento di scrivere
al co. Lud.^{co} suo Maior^o che lo preghi nel detto palazzo
di qualche stanza ad'alto, che v.s. M^{ma} faria un' opera
virtuosa degna di lei, et io gliene terrò obbligo et le bacio
in reverenza le mani
Di v. s. M^{ma} et R.^{ma}

Humilissimo Servo
Don Giulio Clouet

Pismo kardinalu u Viterbo iz Rima 16. studenog 1570.

Sličica je pri kraju i bit će gotova, no toplota Rima nije mi dala da radim na moj način, od glavobolje. I tako preporučam se ponizno Vašem presvijetlom gospodstvu.

U Rimu 5. rujna 1566.

Ponizni sluga
Don Julio Clivio

Pismo kardinalu u Viterbo iz Rima, 16. studenog 1570.

Presvijetli gospodine

U Rim je došao jedan mladi Kandiot (Grk) Tizianov učenik, koji je prema mom sudu rijetkost u slikarstvu. Između ostalog izradio je svoj portret, koji je zadivio sve slikare Rima. Ja bih ga želio staviti pod zaštitu Vašeg presvijetlog gospodstva, bez drugih životnih troškova, već samo da dobije jednu sobu u palači Farnese za kratko vrijeme tj. dok se ne smjesti bolje.

Radi toga Vas molim i zaklinjem da pišete grofu Ludviku, Vašem major-domu, da ga smjesti u spomenutu palaču, u neku sobu na katu. Tako će Vaše presvijetlo gospodstvo učiniti krjeposno djelo dostojno Vas, a ja ću se smatrati obaveznim.

S poštovanjem ljubim ruke.

U Rimu 16. studenog 1570.

Ponizni sluga
Don Julio Clivio

Pismo kardinalu u Caprarolu, 7. srpnja 1573.

Presvijetli gospodine i zaštitniče moj

Prvi put Vaše presvijetlo gospodstvo dalo mi je da radim s jednim naneljubaznijim i najtvrdoglavijim čovjekom na svijetu. Budući da želi sliku samo od sv. Franje ne stidi se tražiti pedeset talira na sat, a od njega nisam nikada mogao imati drugo rješenje, i kažem da će ovaj pokvariti cijene ostalih. No ako bi se uzelo sve tri, sv. Jeronima i Milosrđe, dao bih za sto talira zajedno sa sv. Franjom.

Od ove njegove tvrdoglavosti bili su bolji slikari Rima Muciano, Jacopino i Jeronimo Sermoneta, koji su postavili toliko veću cijenu djelima tih slika i sigurno se ne može reći da nije dobro, jer su učinjene s puno ljupkosti. O onom drugom sv. Franji, kojeg je Vaše presvijetlo gospodstvo meni naručilo,

1573. 7. luglio.

Almo et Rmo signor mio oss

La prima u.s. Almo mia Datto Doffare con uno più
discorso e più ommato che sia al mondo uolendo quello
scaro solo di san francoscho no si uolentia d'omandar
cinguanta p. doro e nono mai posuto dare altra risoi
on di lui dicendo che quello li guastaria il predio
altre ma uolendosi pigliare tutti tre sa perolimo, e la
vita li dava p. cento doro insieme con s. francoscho
di questa sua ostinazione sono stati li pectori di roma maci
e iucopino e ierogno c'rimonta che ano misso intanto
gran predo lo opre di queste pitture e certo no si p
dire nono bene p. che sono fatti con gran leggia dria
di quel altro s. francoscho che us Almo mi or dino nono
to altro auiso gia auua trouato il pittore e questo
patria fare a questa imidina atandino chomer
quello del geruso e ho uolendosi fare questo mi fusim
indata la misura dela altura e dela largheza e chus
humilissima manta a us Almo mericondo i prorgar
do dio la conserui sana e in q. uatua sua e quello ho
li desidero di roma ali 7 di luglio 1573

D V S Almo et Rmo

Humilissimo et
Don Giulio Clovio

Pismo kardinalu u Caprarolu 7. srpnja 1573.

nisam znao za drugog, već sam našao slikara koji bi ga mogao izraditi s istom osobnošću kao onaj iz Genove. Zato ako bi htio izraditi isto, bilo bi dobro da mu se pošalje mjera za visinu i širinu.

Najponiznije se preporučam Vašem presvjetlom gospodstvu i molim Boga da ju sačuva zdravu i u njegovoj milosti i onom što sam sebi želi.

U Rimu 7. srpnja 1573.

Najponizniji sluga
Don Giulio Clovio

Summary

Ivan Barbarić, Grižane, historian, retired

KLOVIĆ'S LETTERS TO CARDINAL ALEKSANDAR FARNESE

When we speak or write about some well-known figures, we need to separate their creativity from their private lives, which do not reflect them as artists, but as men, particularly humanists. In fact we can see that human point in the life of the miniaturist Klovčić from his letters, especially those he sent to his patron Cardinal Aleksandar Farnese, with whom he had a special relationship with as an artist as well as a man, whom he appealed for help from, not only for himself but for others, especially when it came to talented young artists, such as the great Greek-Spanish painter El Greco. In fact it is in these letters, which are published here, that we see that Klovčić with all his glory and greatness of being an artist still remained above all an ordinary man with much human virtue.

Keywords

Letters, Klovčić, Aleksandar Farnese, cardinal patron, artist, man.